

تدوین الگوی دانشگاه اسلامی در دیدگاه مقام معظم رهبری بر اساس نظریه داده‌بنیاد^۱

محسن شاکری^۱
زهرا اکبری^۲
سید علیرضا هوشی السادات^۳

چکیده

هدف: هدف محققان مقاله حاضر، ارائه مدلی برای تبیین دانشگاه اسلامی در دیدگاه مقام معظم رهبری بود. **روش:** به سبب عدم کفایت مدلهای ارائه شده در ادبیات موجود برای تبیین دانشگاه اسلامی و به دست آوردن داده‌هایی متناسب با زمینه مطالعه، از روش کیفی نظریه داده‌بنیاد استفاده شد. این نظریه در سطح وسیع، یک فرایند، عمل یا تعامل را تبیین می‌کند. این روش، استقرایی و اکتشافی است و به پژوهشگران در حوزه‌های گوناگون امکان می‌دهد به جای اتکا به نظریه‌های موجود، خود به تدوین نظریه از طریق تحلیل مقایسه‌ای مشاهدات اقدام کنند. داده‌های مطالعه از متن بیانات مقام معظم رهبری در جمع دانشجویان و اساتید دانشگاهها که در سایت اختصاصی ایشان موجود است، گردآوری شد. **یافته‌ها:** با طبقه‌بندی مفاهیم، مقوله‌های فرعی و محوری و یافتن مقوله هسته‌ای با استفاده از روش کدگذاری باز، محوری و انتخابی، مقوله‌های شکل دهنده دانشگاه اسلامی و روابط بین آنها در قالب مدل پارادایمی ظهور یافت که شامل شرایط علی (9 مقوله)، مقوله هسته‌ای (توأم علم و تقوا)، راهبرد (9 مقوله)، شرایط محیطی (4 مقوله) ویژگی‌های زمینه‌ای (4 مقوله) و پیامدها (4 مقوله) است. **نتیجه‌گیری:** در این مدل، کانون توجه مقام معظم رهبری (مقوله کانونی) پدیده اصلی؛ توأم علم و تقوا در دانشگاه است.

واژگان کلیدی: دانشگاه اسلامی، نظریه داده‌بنیاد، دیدگاههای مقام معظم رهبری.

دریافت مقاله: 96/12/19؛ تصویب نهایی: 97/08/15

1. دکترای مدیریت آموزشی و استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه یزد (نویسنده مسئول) / نشانی: یزد؛ صفائیه، بلوار دانشگاه، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه یزد/ شماره: 03531232054 / Email: shakerimohsen@yazd.ac.ir
2. دانشجوی کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه یزد.
3. دکترای مدیریت آموزشی، دانشگاه علامه طباطبائی.

الف) مقدمه

دانشگاه، رکن فرهنگ‌ساز و عامل اصلی تولید علم در جامعه است. دانشگاه در طول تاریخ، همواره در شئون مختلف جامعه، نقش و نفوذ داشته؛ بسیاری از تحولات را رقم زده و سمت و سوی تحولات را تعیین کرده است (آمنیان، 1392: 2). دانشگاه به سبب خصیصه التزام به حقیقت، نوآوری، نقادی و پرسشگری، منبع قدرت و نهاد مرجع است؛ انسان‌ساز، اندیشه‌ساز و دولت‌ساز است و به دلیل ویژگی‌های حرفه‌ای و تخصصی‌اش، از استقلال علمی در قلمروهای علمی برخوردار است (ذاکر صالحی، 1392: 24). دانشگاهها فرصتهای بی‌بدیلی را از طریق ابعاد متعدد فعالیت خود، مانند آموزش، پژوهش، خدمات مشاوره‌ای و امدادی و...، برای تداوم نفوذ خود فراهم می‌کنند (پینکوس و همکاران، 2017: 43). نهاد دانشگاه در بیشتر جوامع، کارکردهای مهمی دارد. دانشگاهها نهادهای چندمنظوره و چند محصولی‌اند که در ایجاد و انتقال ایدئولوژی، گزینش نخبگان و نخبه‌سازی، توسعه اجتماعی و ارتقای آموزشی، تولید و کاربرد دانش و آموزش نیروی کار ماهر، نقش اساسی دارند. (اندرس، 2004: 371؛ نقل از: باقری حیدری، 1394: 588)

بسیاری از سیاستگذاران معتقدند سیستم دانشگاهی آنها، ناکارآمد و ضعیف و نیازمند سازماندهی مجدد است (لیوا و همکاران، 2018: 99). لذا در آموزش عالی، تغییر نگرشی ایجاد شده است که به جای کمیت به کیفیت پردازند (کاپیتولسینوا و همکاران، 2018: 128). خاستگاه نهادی دانشگاه، رفع نیازهای توسعه‌ای جامعه است و دانشگاهی می‌تواند در این مسیر موفق باشد که خود را باور کند و به دنبال راه‌های بومی برای مسائل واقعی کشور باشد (واعظی و فدایی، 1394: 39). از این رو، این تحقیق به موضوع دانشگاهی با مختصات و ویژگی‌های بومی - فرهنگی می‌پردازد که مظهر آن در کشور ما، مفهوم اصلی «دانشگاه اسلامی» است.

ضرورت انجام این پژوهش از آن جا ناشی می‌شود که احیا و ارتقای رسالتهای فرهنگی و اجتماعی آموزش عالی ایران به سبب اقتباس دانشگاههای ایران از الگوهای دانشگاهی غرب و ضرورت درونزایی و توسعه ارتباطات تعاملی با نظامهای اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی، مسئله‌ای حیاتی است (اسکندریور، 1396: 374). اهداف آموزش عالی، شامل حفظ سنتهای علمی، تربیت متخصصان، تربیت عمومی، توسعه میراث فرهنگی، تأسیس مراکز تحقیق و حل مسائل جامعه است. در چنین جایگاهی، موضوع با اهمیت دانشگاه اسلامی مطرح می‌شود که اهداف قرب الهی، فضایل اخلاقی، اجتماعی شدن انسان، سازگاری انسان با محیط، سعادت فردی و اجتماعی، تربیت انسانهای نقاد و متفکر، تولید دانش و تربیت متخصصان را دنبال می‌کند. (محسنی زنوزی و کشاورز، 1388: 90؛ نقل از: تابان و همکاران، 1393: 120)

1. Pincus, Stout, Sorensen, Stocks, Lawson

2. Liua, Pattonb, Kenney

3. Kapitulinova, Atkisson, Perdue, Will

تدوین الگوی دانشگاه اسلامی در دیدگاه مقام معظم رهبری بر اساس نظریه داده‌بنیاد 483

دانشگاه اسلامی، محل تربیت دانشجویانی خواهد بود که علاوه بر کسب تخصص در رشته تحصیلی خود از حیث تجارب و عقل بشری، از رهاورد وحی و دین، حداقل در رشته خود، در حد تخصص برخوردار شوند و بتوانند عامل به ظواهر دینی باشند و تنها به تعلیم نپردازند، بلکه به تهذیب نیز بپردازند (علی‌احمدی، 1381: 23). در چنین سازمانی، موفقیت وقتی حاصل می‌شود که تعالی معنوی و کمال انسانی که عین رضایت و قرب الهی است، به دست آید (تجلی و عزتی، 1395: 374). دانشگاه اسلامی با ایجاد خلاقیت و نوآوری در عرصه‌های مختلف، می‌تواند بر بسیاری از بحرانهای پیش روی نظامهای آموزشی، غلبه و گوشه‌ای از معضلات گریبانگیر بشری را حل کند. دانشگاه اسلامی با تولید علم و دانش، بدون نگرش سودگرایانه به آن، می‌تواند در احیای روحیه پژوهش و خلاقیت که سالها پیش دانشمندان کشور عزیزمان از آن بهره می‌جستند، نقش حیاتی و مهمی ایفا کند. (محسنی زنوزی و کشاورز، 1388: 90؛ نقل از: تابان و همکاران، 1393: 120)

جامعه ایرانی که در انقلاب اسلامی خود با رویکردی الهی و معنوی، جهان‌بینی و نظام ارزشی اسلامی را مبنای شئون گوناگون زندگی خود قرار داده، خواهان آن است که دانشگاههایی متناسب با مبانی و ارزشهای اسلامی داشته باشد تا هم بتواند در آن دانشگاهها از مبانی و معیارهای خود آگاهی و شناخت دقیق‌تر و ژرف‌تر حاصل کند و هم با تربیت متفکران و مدیران بر وفق آن مبانی و معیارها، به ترویج و تعمیم آنها در کل جامعه مبادرت کند. (شورای عالی انقلاب فرهنگی، 1392)

امام خمینی (ره) در سخنان خود همواره بر «دانشگاه اسلامی» تأکید داشته و آن را دانشگاهی تمدن‌ساز می‌خواندند. ایشان ضرورت احیای تفکر دینی و مظاهر تمدن اسلامی را کلید راهیابی به سوی دانشگاهی اسلامی قلمداد می‌کردند. به طور کلی سه مقوله انسان‌سازی، قطع وابستگی و حفظ استقلال کشور و حفظ و تداوم انقلاب اسلامی، از رسالت‌های دانشگاه اسلامی از منظر امام خمینی است. (آدمی، 1392)

مقام معظم رهبری نیز بارها در دیدار مسئولان، اهمیت اسلامی شدن دانشگاهها را گوشزد و از تحقق نیافتن این مهم گلایه کرده‌اند؛ ایشان با اشراف نسبت به محیط دانشگاهی، می‌فرمایند: «اینجانب از راههای گوناگون از حقایق محیط‌های علمی و دانشگاهی کسب اطلاع می‌کنم و با طبیعت دانشگاه نیز آشنایی دارم و بر همین اساس، با همه وجود معتقدم که در ایران اسلامی، دانشگاهها به لحاظ علمی، روشن‌بینی دینی و عمق ایمان مذهبی، رشد زیادی کرده، اما در عین حال هنوز دانشگاههایمان، اسلامی نشده است». فقر مبانی نظری دانشگاه اسلامی و تقلیدی بودن مفهوم و کارکردهای دانشگاه، یکی از دلایل اصلی پیچیدگی فرایند اسلامی شدن دانشگاههاست. (مهدی، 1392: 27)

جوادی آملی (1386) دانشگاه اسلامی را چنین توصیف و تبیین کرده‌اند: «دانشگاه اسلامی همت خود را مصروف به ادراک و فهم فعل خدا قرار داده، در صدد تفسیر جهان خلقت است. اگر تفسیر قول خدا، علم اسلامی را به دست می‌دهد، تفسیر فعل خدا نیز علمی اسلامی محسوب می‌شود. پس، داشتن دانشگاه

اسلامی منوط به داشتن علوم اسلامی است و این علم زمانی فراهم می‌شود که اولاً، علم را به حریم هندسه معرفت دینی راه دهیم و چتر دین را بر سر آن بگسترانیم و ثانیاً، طبیعت را خلقت بینیم و میان طبیعت‌شناسی و الهیات، وفاق و آشتی برقرار کنیم و از سیر افقی فقط در مسیر علم دست برداریم و هرگونه فکر ناب، اندیشه سره، عقل صرف و رهاورد علم صائب را موهبت الهی بدانیم که به انسان اعطا شده است.

هدف این پژوهش، بررسی چگونگی ایفای نقش اساسی اسلامی شدن دانشگاهها در برآورده کردن نیازهای جامعه و در عین حال، چالشهایی است که این دانشگاهها با آنها روبه‌رویند. بنابر این، مسئله اصلی تحقیق، شناسایی مؤلفه‌ها و ابعادی است که موضوع توأمان کردن علم و تقوا را به عنوان نقطه کانونی دانشگاههای اسلامی، تبیین می‌کند. اهداف فرعی تحقیق نیز شامل شناسایی شرایط محیطی و زمینه‌ای مؤثر بر اسلامی شدن دانشگاهها و موجبات علی، راهبردها و پیامدهایی است که این موضوع به دنبال دارد. اینها مسائل اصلی‌اند که پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به آنهاست.

ب) روش‌شناسی

به دلیل انجام پژوهشهای محدود و نبود الگویی منسجم برای شکل‌گیری دانشگاه اسلامی و دستیابی به توصیف عمیق از تجارب، ادراکات و نگرشهای مقام معظم رهبری به منظور تبیین ابعاد توسعه‌ای و شرایط حاکم و پیامدهای آن، از روش کیفی نظریه‌برخاسته از داده‌ها استفاده شد. روش تحقیق نظریه‌برخاسته از داده‌ها شیوه‌ای از پژوهش کیفی است که با استفاده از یک دسته داده‌ها، نظریه‌ای تکوین می‌یابد؛ به طوری که این نظریه در سطح وسیع، یک فرایند، عمل یا تعامل را تبیین می‌کند. این روش، استقرایی و اکتشافی است و به پژوهشگران در حوزه‌های گوناگون امکان می‌دهد به جای اتکا به نظریه‌های موجود، خود به تدوین نظریه از طریق تحلیل مقایسه‌ای مشاهدات اقدام کنند. از آنجا که این نظریه برخاسته از داده‌هاست، متناسب با موقعیت مورد مطالعه است و تبیین بهتری از نظریه‌های موجود برای موقعیت نامعین فراهم می‌آورد (بازرگان، 1387). در نظریه‌برخاسته از داده‌ها، پژوهش از یک حوزه مطالعاتی شروع و فرصت داده می‌شود تا آنچه متناسب و مربوط به موضوع است، خود را نشان دهد. لذا نوعی پژوهش اکتشافی نیز تلقی می‌شود (استراوس و کوربین، 1390)¹. به نظر بازرگان (1387)، در انجام پژوهش به روش نظریه‌داده‌بنیاد، می‌توان رهیافتهای متفاوت را مدنظر قرار داد و بر این اساس، رویکردی ویژه به اجرا درآورد.

در این پژوهش از شیوه سیستماتیک استفاده شده است. در شیوه سیستماتیک برای تحلیل داده‌های کیفی گردآوری‌شده و تدوین نظریه، کدگذاری عملیات مهمی است و باید سه مرحله کدگذاری باز،

485 ♦ تدوین الگوی دانشگاه اسلامی در دیدگاه مقام معظم رهبری بر اساس نظریه داده‌بنیاد

محوری و انتخابی یا گزینشی¹ را پشت سر گذارد. همچنین در این شیوه، به عرضه پارادایم منطقی یا تصویر تجسمی از نظریه در حال تکوین پرداخته می‌شود

به دلیل اینکه مؤلفه‌های دانشگاه اسلامی یکی از موضوعات مبهم و کمتر شناخته شده نزد ذی‌نفعان آموزش عالی بود، 17 سخنرانی مقام معظم رهبری در جمع اساتید و دانشجویان طی سالهای 1369 تا 1396، با هدف اکتشاف الگوی دانشگاه اسلامی تحلیل شد.

تحلیل سخنرانی‌های مقام معظم رهبری تا آنجا ادامه پیدا کرد که اشباع² در اطلاعات گردآوری شده حاصل شود. در فرایند گردآوری اطلاعات به تدریج مفاهیم و گزاره‌ها در این خصوص انباشته می‌شدند تا اینکه جمع‌بندی و بررسی گزاره‌ها، به مقوله اصلی «توأمان کردن علم و تقوا» رهنمون شد؛ بعد از آن نیز سعی شد سایر مقولات در حول و حوش آن تنظیم شود. برای حصول اطمینان از روایی پژوهش؛ یعنی دقیق بودن یافته‌ها از منظر پژوهشگر، مشارکت‌کنندگان یا خوانندگان گزارش پژوهش (کرسول و میلر،³ 2000)، از راهبردهای بررسی همکار⁴ و مشارکتی بودن و انعکاس‌پذیری پژوهشگر استفاده شد که در این اقدام، چند تن از اساتید علوم تربیتی به بررسی یافته‌ها و اظهار نظر درباره آنها پرداختند؛ با توجه به پیشینه محقق در حوزه علوم تربیتی، سعی شد با تکیه بر کدگذاری با ذهن باز و با توجه به مسئله اصلی پژوهش در قالب مدل نظام‌مند اشتراوس و کوربین به پیش رود تا در حدامکان از سوگیری‌ها احتراز شود.

ج) یافته‌ها

در تحلیل مرحله‌ای یافته‌ها با استفاده از تکنیکهای تحلیلی اشتراوس و کوربین (1390)، مفاهیم به عنوان واحد تحلیل در سطوح متن کل مصاحبه، پاراگراف و جملات مورد توجه قرار گرفتند و با تفکیک متن سخنرانی‌های مقام معظم رهبری به عناصر دارای پیام در داخل خطوط یا پاراگرافها، کدهای باز استخراج شدند. از طریق کدگذاری باز، 4767 مفهوم به دست آمد که با طبقه‌بندی این مفاهیم، 73 مقوله فرعی شکل گرفتند و در مرحله کدگذاری محوری، حول 31 مقوله اصلی طبقه‌بندی شدند. (شکل 1)

1. Open, Axial & Selective Coding
2. Saturation
3. Creswell & Miller
3. Peer Examination

مرحله کدگذاری باز: گزاره مفهومی اولیه

مرحله کدگذاری محوری: 31 گزاره مقوله‌ای اصلی و 73 مقوله فرعی

A موجبات علی: 1. اساتید ارزشی، 2. در رأس بودن ارزشهای اسلامی و ایرانی، 3. پرهیز از شیوه‌های غربی، 4. عدالتخواهی، 5. آرمان‌خواهی، 6. اعتماد به نفس، 7. مطالعه معارف اسلامی، 8. دانشجو محوری، 9. پژوهش محوری.

B راهبردها: 1. گفتمان‌سازی، 2. بهره‌گیری از روشهای نرم و اقناعی، 3. آزادی عمل تشکلهای انقلابی در دانشگاه، 4. کرسی‌های آزاداندیشی، 5. دشمن‌شناسی، 6. ایجاد نشاط حقیقی در دانشگاه، 7. مطالبه‌گری، 8. در صحنه بودن و ایستادگی، 9. آزادی‌خواهی.

C شرایط محیطی: 1. محیط تبلیغاتی دشمن، 2. محیط بین‌المللی، 3. محیط اجتماعی فرهنگی، 4. محیط سیاسی کشور.

D ویژگی‌های زمینه‌ای: 1. بهره‌گیری از هنرهای سالم و حقیقی، 2. بهره‌گیری از فناوری‌های جدید،

مرحله کدگذاری انتخابی: ابعاد شش‌گانه مدل

شرایط علی (9 مقوله)؛ مقوله اصلی: توأمان کردن علم و تقوا؛ راهبرد (9 مقوله)؛ شرایط محیطی (4 مقوله)؛ ویژگی

نزدیک کردن مقوله‌ها، به عبارات و ایده‌های بیانگر روابط بین مقوله‌های اصلی و فرعی، توجه شد. بدین ترتیب، روابط بین مقوله‌های اصلی و مدل پارادیمی دانشگاه اسلامی شکل گرفت. در نهایت، مقوله‌های آشکار شده در قالب ابعاد شش‌گانه مدل پارادیمی، با روابط موجود بین آنها، به صورت شرایط علی (9 مقوله)، مقوله اصلی (توأمان کردن علم و تقوا)، راهبرد (9 مقوله)، شرایط محیطی (4 مقوله)، ویژگی‌های زمینه‌ای (4 مقوله) و پیامد (4 مقوله) جای گرفتند. (شکل 2)

ملاحظه می‌شود که در این مدل، کانون توجه مقام معظم رهبری (مقوله کانونی)، توأمان کردن علم و تقوا در دانشگاه است. پدیده اصلی، مقوله‌ای است که به ما می‌گوید «چه چیزی در جریان است؟». این پدیده از طریق موجبات علی آن توضیح می‌شود و بیان می‌کند که چه موجباتی در فرایند شکل‌گیری آن تأثیر دارند و این فرایند در کدام زمینه و با چه ویژگی‌هایی و در چه شرایط محیطی صورت می‌گیرد و چه

تدوین الگوی دانشگاه اسلامی در دیدگاه مقام معظم رهبری بر اساس نظریه داده‌بنیاد 487 ♦

مداخلات و راهبردهایی می‌توانند در این فرایند اثر بگذارند (فراسخواه، 1387). در تحقیق حاضر، «توأمان کردن علم و تقوا» مقوله‌ای است که همه عوامل و تأثیرات در جهت توصیف آن حرکت می‌کنند. این مقوله، درجه‌ای است که ذی‌نفعان دانشگاه‌های اسلامی، آن دانشگاه را اسلامی می‌دانند. رهبر فرزانه انقلاب در خصوص دانشگاه اسلامی می‌فرماید: «در دانشگاه اسلامی، علم با دین و تلاشگری با اخلاق و تضارب افکار با سعه صدر و تنوع رشته‌ها با وحدت هدف و کار سیاسی با سلامت نفس تعمق و ژرف‌نگری با سرعت عمل و خلاصه، دنیا با آخرت همراه است». (خامنه‌ای، 1375/7/3)

دانشگاه اسلامی؛ محل تربیت دانشجویانی خواهد بود که علاوه بر کسب تخصص در رشته تحصیلی خود، از حیث تجارب و عقل بشری، عامل به ظواهر دینی باشند و تنها به تعلیم نپردازند، بلکه از تهذیب نیز برخوردار شوند (علی‌احمدی، 1381: 28). بنابر این، خلق شرایطی که بتواند علم و تقوا را در دانشگاه در هم آمیزد، منجر به شکل‌گیری دانشگاه اسلامی خواهد شد.

شکل 2: مدل پارادایمی الگوی دانشگاه اسلامی در دیدگاه مقام معظم رهبری

(د) بحث و نتیجه‌گیری

1. موجبات علی

شامل عواملی است که به طور مستقیم به پدیده اصلی توأم کردن علم و تقوا منجر می‌شوند. موجبات علی از 9 مقوله اصلی به شرح ذیل تشکیل یافته است:

یک) اساتید ارزشی: ارزشی بودن اساتید از مقولاتی است که مقام معظم رهبری بارها اهمیت و ضرورت آن را برای دانشگاهها تذکر داده‌اند؛ ایشان می‌فرمایند: «یکی از چیزهای دیگر، حضور اساتید

تدوین الگوی دانشگاه اسلامی در دیدگاه مقام معظم رهبری بر اساس نظریه داده‌بنیاد 489

ارزشی است. از این اساتید ارزشی استفاده کنید. آن روز در جمع استادان دانشگاه که اینجا تشریف داشتند گفتم؛ اوایل انقلاب، یک روزی بود که همه اعضای هیئت علمی ما در سراسر کشور حدود چهار پنج هزار نفر تخمین زده می‌شد که امروز خوشبختانه نزدیک به 80 هزار نفر یا بیشتر، اعضای هیئت علمی ما هستند. اکثر این 80 هزار نفر، بچه‌های مسلمان و انقلابی و علاقه‌مند و خوبند. البته بعضی هم هستند بی تفاوتند - این را هم در همین دانشگاه خودمان داریم؛ بی اطلاع هم نیستیم -...، اما خب اینها اقلیت‌اند؛ اکثراً اساتید ارزشی، اساتید مؤمن؛ هم در وزارت علوم، هم در وزارت آموزش پزشکی همین جور است، عناصر بسیار خوبی هستند؛ از اینها استفاده کنید در تشکلهای؛ از اینها بخواهید بیایند وقت بگذارند؛ [حتی] از خارج از دانشگاه. البته این جنبه اثباتی قضیه است، جنبه سلبی هم این است که از عناصری که نامطمئن بودن خودشان را اثبات کردند، مطلقاً استفاده نکنید؛ مطلقاً استفاده نکنید». (خامنه‌ای، 1394)

دو) در رأس بودن ارزشی‌های اسلامی و ایرانی: از منظر مقام معظم رهبری، در دانشگاه اسلامی باید ارزشهای اسلامی و ایرانی محوریت ارزشی دانشگاه قرار گیرند: «حفظ نظام، یعنی حفظ همه ارزشهایی که نظام اسلامی خودش را متعهد به آنها می‌داند؛ مثل عدالت، مثل پیشرفت، مثل معنویت، مثل علم، مثل اخلاق، مثل مردم‌سالاری، مثل قانون‌گرایی، مثل آرمان‌گرایی؛ آرمان‌گرایی جزو مؤلفه‌های اصلی نظام اسلامی است و نظام اسلامی بدون آرمان‌گرایی یک چیز سطحی و صوری است». (همو، 1395)

سه) پرهیز از شیوه‌های غربی: از منظر رهبری نظام، بهره‌گیری از شیوه‌های غربی در دانشگاههای اسلامی، خیانت به دانشجویان و نسل آینده کشور محسوب می‌شود: «البته جذابیت از راه اردوی مختلط، صد درصد غلط و خطا است. بعضی‌ها این جوری جذابیت می‌خواهند ایجاد کنند. یک مجموعه دانشجویی، حالا یا به عنوان پُرطمطراقِ مجموعه صنفی و علمی و تخصصی، یا حتی زیر عنوان اسلامی، دختر و پسر را با هم بردارند ببرند کوه، بردارند ببرند سفر، بردارند ببرند اروپا؛ اردوهای خارج از کشور! اینها قطعاً خیانت به محیط دانشجویی است و خیانت به نسل آینده کشور است؛ بدون تردید. راه جذابیت اینها نیست». (همو، 1394)

چهار) عدالتخواهی: آرمان عدالتخواهی و تقویت گفتمان عدالت، از جمله مطالبات و مسائل مورد تأکید مقام معظم رهبری از دانشجویان و دانشگاهیان در همه دوره‌ها بوده است. ایشان می‌فرمایند: «از جمله آرمانها، عدالتخواهی است. همین حرفهایی که بعضی از برادرها اینجا گفتند. مسئله عدالتخواهی خیلی مهم است، شعب گوناگونی دارد؛ به اسم هم اکتفا نباید کرد، باید واقعاً دنبال بود». (همان)

پنج) آرمان‌خواهی: شناخت، پیگیری و ایستادگی بر آرمانها در محیط دانشگاه، از سوی مقام معظم رهبری تأکید فراوان شده و از مسائل حائز اهمیت و اولویت در دیدگاه ایشان است: «اولین فریضه دانشجویی عبارت است از آرمان‌خواهی. یک عده‌ای تبلیغ می‌کنند و وانمود می‌کنند که آرمان‌خواهی مخالف واقع‌گرایی است؛ نه آقا، آرمان‌خواهی مخالف محافظه‌کاری است نه مخالف واقع‌گرایی. معنای

آرمان‌گرایی این است که نگاه کنید به واقعیتها و آنها را درست بشناسید؛ از واقعیت‌های مثبت استفاده کنید، با واقعیت‌های سلبی و منفی مقابله کنید و مبارزه کنید. این معنای آرمان‌گرایی است.» (همان)

شش) اعتماد به نفس: رهبری معظم انقلاب، اعتماد به نفس را لازمهٔ اساسی دانشگاهها در دستیابی به هویت ملی و دینی خود می‌داند و آن را چنین تبیین می‌فرماید: «یک آرمان دیگر عبارت است از آرمان اعتماد به نفس؛ یعنی همین «ما می‌توانیم» که در حرف‌های شماها هم بود؛ این یک آرمان است. بایستی دنبال تفکر اعتماد به نفس ملی و اعتقاد به قدرت و توانایی ملی [بود] و به عنوان یک آرمان حتماً باید تعقیب بشود. البته تعقیب آرمانها یک لوازمی دارد که باید به آن لوازم عمل بشود.» (همان)

هفت) مطالعهٔ معارف اسلامی: رجوع به معارف ناب اسلامی از توصیه‌های ارزشمند رهبر فرزانهٔ انقلاب به دانشجویان و دانشگاهیان است. ایشان می‌فرمایند: «این جور معارف من در آوردی خود ساخته را من توصیه نمی‌کنم، اما به معارف واقعی اسلامی توصیه می‌کنم. تشکلهای دانشجویی روی معارف اسلامی کار کنند. کتاب هم کم نداریم؛ کتاب خیلی داریم. یک روزی ما ناچار بودیم فقط به کتابهای شهید مطهری ارجاع بدهیم، اما امروز غیر از آنها هم کتابهای زیادی داریم؛ [دانشجویان] می‌توانند شیوه‌ها و روشهای مطالعاتی انتخاب بکنند، مطالعه کنند، بحث کنند، جلسهٔ خطابه بگذارند، به اصطلاح کنفرانس بگذارند، میزگرد بگذارند؛ یعنی سطح را بالا ببرند. یکی از الزامات این است.» (همان)

هشت) دانشجو محوری: دانشجویان در دیدگاه مقام معظم رهبری از جایگاه رفیع و ممتازی برخوردارند و ایشان همواره اهمیت این قشر را به مسئولان مختلف در رده‌های گوناگون گوشزد فرموده‌اند: «اولاً، موجودی دانشجو در کشور، یک ثروت عظیم است. ما نزدیک پنج میلیون دانشجو در کشور داریم که این یک فرصت بزرگی است. همهٔ مسئولین کشور در برنامه‌ریزی‌ها، در آینده‌نگری‌ها باید این موضوع را در نظر بگیرند. پنج میلیون دانشجو، روزبه‌روز هم بیشتر می‌شوند؛ یعنی فارغ‌التحصیل‌ها می‌آیند وارد میدان کار می‌شوند، حالا یا بازار کار پیدا می‌شود یا نمی‌شود، به هر حال وارد جامعه می‌شوند، این یک نقطهٔ قوت بسیار با اهمیتی است.» (همو، 1395)

نه) پژوهش محوری: پژوهش محوری دانشگاهها از دیرباز جزء دغدغه‌های مقام معظم رهبری بوده است. ایشان در بیانات خود در جمع اساتید دانشگاهها می‌فرمایند: «آنچه که می‌بینم دوستان به آنها اشاره می‌کنند، روی آنها تکیه می‌کنند، دقیقاً همان دغدغه‌های ماست و من خرسندم از اینکه می‌بینم جریان فکری در دانشگاههای کشور به سمت دغدغه‌های اصولی است. مسئلهٔ برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری روی پژوهش، روی کارهای اساسی و بنیانی، چه در علوم انسانی، چه در علوم تجربی، که تعدادی از دوستان روی آنها تکیه کردند، جزء دغدغه‌های ماست و باید حتماً انجام بگیرد.» (همو، 1391/5/22)

2. شرایط محیطی

موجبات علی دانشگاه اسلامی نه در خلأ، بلکه در شرایط محیطی شکل می‌گیرند. در نتیجه، توضیح فرایند شکل‌گیری دانشگاه اسلامی به فهم شرایط محیطی نیاز دارد. مقوله شرایط محیطی از چهار مقوله فرعی تشکیل شده است که بدون ترتیب اهمیت عبارتند از:

یک) محیط تبلیغاتی دشمن: محیط تبلیغاتی دشمن برای دور کردن دانشگاهیان از آرمانهای خود، موضوعی است که همواره از سوی رهبری معظم انقلاب بر آن تأکید می‌شود؛ از جمله می‌فرمایند: «جوان ایرانی خوشبختانه جوان پرانگیزه و پر شوری است؛ درست نقطه مقابل آن چیزی است که بعضی از مراکز مغرض آماری و غالباً با منشأ خارجی یا اساساً خارجی اعلام می‌کنند. آنها می‌گویند جوان ایرانی افسرده است؛ یک طبقه‌بندی هم می‌کنند و می‌گویند جوان ایرانی در فلان درجه از افسردگی قرار دارد. این یک دروغ محض و خیانت‌آمیزی است که دارد امروز انجام می‌گیرد و بهانه یک سلسله کارهای خلاف دیگر است؛ جوان ایرانی افسرده است، پس بایستی برایش محیط نشاط درست کنیم؛ چه‌جوری؟ با کنسرت موسیقی، با جلسات و اردوهای مختلط جنسی و آزادی‌هایی از این قبیل؛ این دنباله آن حرف است. نخیر، به عکس، جوان ایرانی امروز جزو بانشاط‌ترین و فعال‌ترین و سرزنده‌ترین جوانها است.» (خانم‌ای، 1394)

دو) محیط بین‌المللی: احاطه دانشجویان و دانشگاهیان به مسائل روز بین‌المللی و اتخاذ موضع دینی و انقلابی در قبال این مسائل، از دیگر تأکیدات مقام معظم رهبری در دیدار با دانشجویان و اساتید دانشگاه بوده است؛ ایشان می‌فرمایند: «یکی از خصوصیات دانشجویان این باید باشد که محیط را با چشم باز نگاه کند؛ هم محیط دانشجویی را، هم محیط کشور را، هم محیط منطقه را، هم محیط جهان را.» (همان)

سه) محیط اجتماعی - فرهنگی: توجه دانشگاهیان به مسائل اجتماعی - فرهنگی پیرامون دانشگاه و تحلیل و ارائه راه حل برای این مسائل، از جمله مطالبات رهبر انقلاب از دانشگاهیان است: «مسئله سبک زندگی اسلامی ایرانی که ما مطرح کردیم، خب این در خور بررسی است، این را تبیین کنید، هم خودتان عملاً و هم تبیین. مسئله فرهنگ، یکی از مسائل مهم است، این را تبیین کنید. پس بنابر این، یک کار هم، وظیفه دوم هم، وظیفه تبیین بود؛ این تبیین هم در محیط دانشجویی است، هم در محیط بیرون دانشجویی، همان‌طور که گفتم، مسئله نماز جمعه و امثال اینها، که اینها گفتمان درست می‌کند، اینها فکر و مطالبه عمومی ایجاد می‌کند و این خیلی باارزش است، کشور را می‌کشاند به یک سمت مشخصی، البته تداوم کاری لازم دارد.» (همو، 1395)

چهار) محیط سیاسی کشور: توجه به موضوعات سیاسی و فهم جریان‌ات سیاسی کشور، از موضوعاتی است که رهبری معظم به آن توصیه کرده‌اند. از جمله می‌فرمایند: «یکی از چیزهایی که برای تشکله‌ها به نظر من خیلی لازم است و خوب است، فهم وضع کنونی کشور است. وضع کشور، منظور فقط وضع داخلی و

مشکلات موجود و همین مطالبی که گفتند - مسائل مربوط به روستاها، عدالتخواهی، اقتصاد مقاومتی، مشکلات مدیریتی، مدیریت جهادی و مانند اینها - نیست؛ اینها البته جزئی از واقعیتها است. چند واقعیت مهم دیگر وجود دارد. یک واقعیت این است که در این کشور از بعد از رحلت امام، سعی یک مجموعه مصممی بر این شد که آرمانهای انقلاب را به کل بشویند بگذارند کنار. بعضی‌شان اشتباه کردند و همان اول، همین را اعلان هم کردند. در روزنامه مقاله نوشتند، حرف زدند. اینجا یک خطای راهبردی کردند یا خطای تاکتیکی کردند و مشت خودشان را باز کردند که می‌خواهند آرمانها را به کل، کنار بگذارند. البته حالا پخته‌تر شده‌اند، حالا نمی‌گویند، می‌خواهند بعضی‌ها آرمانها را کنار بگذارند اما صریح نمی‌گویند، به جای اینکه بگویند عمل می‌کنند» (همو، 1394)

3. ویژگی‌های زمینه‌ای

در حالی که شرایط محیطی، عوامل با واسطه مؤثر در شکل‌گیری دانشگاه اسلامی را تشکیل می‌دهند؛ ویژگی‌های زمینه‌ای به عوامل همبافت و بی‌واسطه مؤثر در فرایند شکل‌گیری دانشگاه‌های اسلامی دلالت می‌کنند و همان‌طور که در شکل 2 مشاهده می‌شود، از چهار مقوله فرعی به شرح ذیل تشکیل شده است:

یک) بهره‌گیری از هنرهای سالم و حقیقی: بهره‌گیری از زبان هنر برای جذب جوانان به آرمانها و بیان حقایق دینی و انقلابی، از توصیه‌های مقام معظم رهبری به دانشگاهیان است: «یکی دیگر از روشها، استفاده از بخشی از شیوه‌های هنری است که کمتر مورد توجه قرار گرفته؛ [مثلاً] تئاتر؛ تئاتر دانشجویی. متأسفانه در محیط هنری ما، تئاتر از اول هم بد متولد شده؛ یعنی تئاتر ما، یا تئاتر لغو پیهوده مثل روحی‌های مثلاً این‌جوری بوده، یا تئاتر اعتراضی بی‌جهت یعنی بدون سمت و سوی درست و حسابی بوده؛ بعد هم با یک زبان ابهام، خیال می‌کنند که تئاتر حتماً بایستی زبان ابهام و سمبلیک و رازآلود داشته باشد که چنین چیزی نیست. تئاتر یعنی بازیگری جلو چشم بیننده در صحنه. برخلاف سینما، برخلاف فیلم که فقط روی پرده شما یک چیزی را می‌بینید، اینجا در تئاتر، انسان انسانها را حس می‌کند، حرفشان را از زبان خودشان می‌شنود. در این می‌تواند خیلی چیزهای سازنده‌ای باشد» (همان)

دو) بهره‌گیری از فناوری‌های جدید: مقام معظم رهبری معتقدند که ابزارهای ارتباطی به روز و فناوری‌های جدید حائز امتیازات فراوان برای تحقق اهداف دانشگاه‌های اسلامی و تبیین ماهیت آن می‌باشند و می‌بایستی که دانشگاهیان از این ابزارها در راستای اهداف اسلامی و انقلابی خود بهره‌گیرند: «امروز وسیله ارتباط هم آسان است، دیگر نامه‌نگاری و پست و تلگراف و مانند اینها لازم ندارد. در فضای مجازی تماس بگیری، کما اینکه در موارد مشابهی این کار انجام گرفته. به قول این فرنگی‌مآب‌ها یک کمپین‌های عمومی دنیای اسلامی تشکیل بدهید علیه تسلط آمریکا، از لحاظ ضدیت با سیاستهای آمریکایی و سیاستهای صهیونیستی» (خامنه‌ای، 1395)

تدوین الگوی دانشگاه اسلامی در دیدگاه مقام معظم رهبری بر اساس نظریه داده‌بنیاد ♦ 493

سه) منع اختلاط زن و مرد در محیط‌های غیر رسمی: آغشته نشدن محیط دانشگاه به گناه از طریق اختلاط زن و مرد در محیط‌های غیر رسمی آن، مورد تأکید مقام معظم رهبری است: «بنده آدم خشکه مقدسی نیستم که خیال کنند بنده از روی خشکه مقدسی یک حرفی می‌زنم؛ نخیر، مسئله این است: اختلاط دو جنس از نظر اسلام یک چیز مطلوبی نیست. بله، در جلسات رسمی اشکالی ندارد، زن باشد، مرد باشد، بنشینند، بحث کنند؛ مجلس شورای اسلامی، مجلس مذاکره، مجلس مشورت. اما در محیط‌هایی که این اختلاطها حد و مرزی ندارد، اینها ضرر می‌زند، دلها را خراب می‌کند» (خامنه‌ای، 1394)

چهار) شیوه‌های نوآورانه در جذب جوانان: نوآوری در جذب جوانان از مقولاتی است که مقام معظم رهبری به دانشگاهیان توصیه کرده‌اند: «این همه هم بنده با روایات ارتباط دارم، سالها درس قرآن داده‌ام، سالها درس نهج‌البلاغه داده‌ام، در عین حال یک جوان طلبه مثلاً می‌آید در تلویزیون یک حرفی می‌زند، برای من تازه است، من استفاده می‌کنم. خیلی حرفهای تازه وجود دارد؛ بگردند حرفهای تازه را پیدا کنند؛ منتها آدمهایی باشند که اهلیت این کار را داشته باشند؛ بتوانند. حرف نو [هم] فقط حرف نو دینی نیست، حرف نو سیاسی هم هست، حرف نو در زمینه مسائل بین‌الملل هم هست. شما وقتی که در تشکل خودتان حرف نو مطرح کردید، جوان جذب می‌شود؛ حرف نو جاذبه دارد» (همان)

4. راهبردها

راهبردها مطابق نظر اشتراوس و کوربین (1390)، اعمال و تعاملات و کنشهایی اند که در طرز عمل عادی و چگونگی مدیریت موقعیتها توسط افراد در مواجهه با مسائل به کار می‌روند. اینها رفتارهایی اند که مردم، سازمانها و جوامع انجام می‌دهند یا می‌گویند. این اعمال، کنشهای عمدی اند که برای حل مسئله صورت می‌گیرند و با صورت گرفتن آنها، پدیده خاصی شکل می‌گیرد. در این پژوهش، 9 دسته راهبرد اساسی به شرح ذیل برای انجام مداخله شناسایی شدند.

یک) گفتمان‌سازی: گفتمان‌سازی یکی از راهبردهای اسلامی شدن دانشگاههاست که رهبر معظم انقلاب به طور مداوم بر آن تأکید داشته‌اند. ایشان می‌فرمایند: «خب، ممکن است کسی بگوید ما این آرمانها را چه‌جوری دنبال بکنیم؟ ما که در کشور اثری نداریم؛ یک عده مدیرانی هستند، دارند کار خودشان را می‌کنند، ما هم اینجا شعار می‌دهیم. این اشتباه در فهم مسئله است؛ هرگز این‌جوری نیست. دانشجو تصمیم‌ساز است؛ دانشجو گفتمان‌ساز است. شما وقتی که یک آرمانی را دنبال می‌کنید، تکرار می‌کنید و به جد پای آن می‌ایستید، این یک گفتمان در جامعه ایجاد می‌کند؛ این موجب تصمیم‌سازی می‌شود. زید تصمیم‌گیر در فلان مرکز تصمیم‌گیری مدیریت کشوری وقتی که یک چیزی به عنوان یک گفتمان درآمد، مجبور می‌شود دنبال بکند. یک نمونه زنده‌اش همین گفتمان نهضت نرم‌افزاری و احیای

حرکت علمی است که مطرح شد، تکرار شد، خوشبختانه استقبال شد و به عنوان یک گفتمان درآمد؛ حرکت جامعه بر اساس آن به وجود آمد». (خامنه‌ای، 1394)

دو) بهره‌گیری از روشهای نرم و اقناعی: استفاده از روشهای اقناعی و پرهیز از روشهای خشن و تند در محیط دانشگاهی، از دیگر مقولاتی است که مقام معظم رهبری بر آن تأکید دارند: «آن کسی که محیط دانشگاه را ناامن می‌کند، شلوغ می‌کند، با ضرب و زور و اگر نشد با گلوله می‌خواست فکر خودش را به طرف مقابل تزریق بکند، گروه‌های اسلامی نبودند؛ یا گروه‌های مارکسیستی بودند، یا گروه مجاهدین خلق؛ اسمشان اسلامی بود، باطنشان، تفکرشان، ایدئولوژی‌شان، همه نوشته‌هایشان مارکسیستی محض بود. ما در اسلام این را نداریم، در اسلام، اقناع داریم؛ معنای این «لا إكراه فی الدین» هم که در قرآن هست، این است؛ یعنی تفکر دینی را جز با اقناع نمی‌شود منتقل کرد و منعکس کرد». (همان)

سه) آزادی عمل تشکلهای انقلابی در دانشگاه: وجود تشکلهای انقلابی و آزادی عمل آنها در محیط دانشگاه، از محورهای تأکید شده رهبر انقلاب در برهه‌های مختلف است. ایشان می‌فرمایند: «من همین جا به مسئولان محترمی که تشریف دارند می‌گویم که به هیچ وجه نگذارید افرادی که کلیدهای کار دستشان است، بر تشکلهای انقلابی و تشکلهای اسلامی سختگیری کنند. مطلقاً اجازه این کار داده نشود و فضا را تنگ نکنند؛ بگذارند تشکلهای اسلامی و تشکلهای انقلابی کار کنند». (همان)

چهار) کرسی‌های آزاداندیشی: بر ایجاد کرسی‌های آزاداندیشی در دانشگاهها نیز بارها از سوی مقام معظم رهبری تأکید شده است؛ از جمله می‌فرمایند: «یک نکته دیگری که یکی از دانشجویان عزیز گفتند، این بود [که] کرسی‌های آزاداندیشی به معنای واقعی کلمه تشکیل بشود. کاملاً درست است؛ من موافقم که کرسی‌های آزاداندیشی تشکیل بشود. ما که گفتیم کرسی آزاداندیشی، از اول نظرمان همین بود؛ کسی بیاید و نظر مخالف خودش را هم بگوید؛ منتها شما جوان دانشجوی انقلابی مسلمان ولایی، آن قدرت منطق و قوت استدلال را پیدا کنید که بتوانید قشنگ بروید با خونسردی در مقابل او قرار بگیرید و استدلال او را باطل کنید؛ این خوب است، این درست است». (همان)

پنج) دشمن‌شناسی: آگاهی دانشگاهیان از مواضع و برنامه‌ها و نقشه‌های دشمنان برای دانشگاه، کشور و اسلام از جمله موضوعاتی است که در اکثر دیدارهای رهبری معظم انقلاب با دانشگاهیان، بر آن تأکید شده است: «من بارها گفته‌ام در جنگهای نظامی، شناسایی یکی از مؤثرترین و مهم‌ترین عناصر جنگ است. اگر یک نیرویی قدرت شناسایی نداشت، عامل شناسایی نداشت، بلد نبود شناسایی کند، دچار مشکلات عجیبی خواهد شد. شناسایی یعنی شما بروید محل دشمن را به صورت پنهانی کشف کنید: دشمن کجاها مستقر است، استعدادش چقدر است، امکاناتش چیست؛ اینها را ببینید تا بتوانید از موقعیت استفاده کنید، به او حمله کنید و غافلگیر نشوید که او حمله کند. حالا اگر این شناسایی را نکردید، جای دشمن را ندانستید،

تدوین الگوی دانشگاه اسلامی در دیدگاه مقام معظم رهبری بر اساس نظریه داده‌بنیاد 495

ممکن است توپخانه شما آتش کند، منتها به روی خودی آتش کند، به جای اینکه به روی دشمن آتش کند». (همان)

شش) ایجاد نشاط حقیقی در دانشگاه: پرهیز از نشاط‌های کاذب و روی آوری به نشاط‌های تأیید شده اسلام از توصیه‌های مقام معظم رهبری به دانشگاهیان است: «اینکه ما بیاییم دانشجویها را به خیال خودمان برای نشاط بخشیدن به محیط دانشجویی، به اردوی مختلط ببریم یا کنسرت موسیقی در دانشگاه تشکیل بدهیم، جزو غلط‌ترین کارهاست. برای تحرک دانشجویی و نشاط دانشجویی، راه‌های دیگری وجود دارد؛ آنها را به گناه نباید کشاند، آنها را به سمت شکستن پرده‌های تقوا- که خوشبختانه جوان متدین امروزی بر حفظ آن اصرار دارد- نباید کشاند». (همان)

هفت) مطالبه‌گری: مطالبه‌گری دانشگاهیان نسبت به مسائل جامعه از جمله مطالبات رهبر انقلاب از دانشگاهیان است: «خب، نفس این اظهار و این طلبکاری، خیلی قیمت دارد و من توصیه‌ام این است- حالا یادداشت هم کرده‌ام که بگویم- که این طلبکاری را از دست ندهید؛ این طلبکاری چیز بسیار خوبی است. علاج مشکلات هم همین طلبکاری شما است؛ بعضی‌ها می‌گویند علاج کنیم، علاج چیست؟ علاج همین طلبکاری است». (همو، 1395)

هشت) در صحنه بودن و ایستادگی: رهبری معظم انقلاب بر ایستادگی و در صحنه بودن مردم به طور عام و دانشگاهیان و نخبگان به طور خاص تأکید دارند و می‌فرمایند: «ما ایستاده‌ایم؛ بنده حقیر وظیفه دینی‌ای دارم، وظیفه شرعی‌ای دارم، وظیفه اخلاقی‌ای دارم؛ در مواجهه با ضد انقلاب و معارضین انقلاب ایستاده‌ام و تا جان در بدن دارم این ایستادگی وجود دارد و به این مردم هم اعتماد دارم؛ در میان نخبگان کشور، از جمله دانشگاهیان و دانشجویان، آن‌قدر عناصر مؤمن و طرفدار ایستادگی در این راه وجود دارد که هر آدم دلسردی را هم دلگرم می‌کند؛ چه برسد به کسی مثل بنده که خودش به خودی خود، دلگرم است. این ایستادگی، بنا بر این وجود دارد و عاقبت ایستادگی هم پیروزی است». (همان)

نه) آزادی‌خواهی: آزادی‌خواهی حقیقی دانشگاهیان هم از مطالبات مقام معظم رهبری از آنهاست. ایشان می‌فرمایند: «از جمله، مسئله آزادی‌خواهی است؛ آزادی نه به معنای غلط و منحرف‌کننده غربی که معنای آزادی این است که دختر این‌جوری زندگی کند، پسر این‌جوری زندگی کند. لعنت بر آن کسانی که بر خلاف سنت‌های اسلامی و سنت ازدواج، با سنت ازدواج صریحاً مخالفت می‌کنند و بعضی از منشورات ما و دستگاه‌های فرهنگی ما متأسفانه این را ترویج می‌کنند؛ باید با اینها مقابله کرد. مسئله آزادی‌خواهی در اندیشه، در عمل فردی، در عمل سیاسی، در عمل اجتماعی و در جامعه، که معنای آزادی‌خواهی در جامعه همان استقلال است». (همو، 1394)

5. پیامدها

مطابق مدل پارادایمی اشتراوس و کوربین (1390)، هر انجام یا عدم انجام عمل / تعامل معینی در پاسخ به امر یا مسئله یا به منظور اداره یا حفظ موقعیتی از سوی فرد یا افرادی انتخاب شود، پیامدهای خواسته یا ناخواسته‌ای پدید می‌آید. پیامدها در پژوهش حاضر شامل چهار دسته کارآفرینی و فعالیتهای اقتصادی دانشجویان، ایجاد تمدن اسلامی و احیای تفکر اسلام سیاسی، اثرگذاری فرهنگی و سیاسی و مبارزاتی دانشگاه در جامعه و پرورش دانشجویان متعهد و عالم است.

یک) کارآفرینی و فعالیتهای اقتصادی دانشجویان: کارآفرینی و ورود دانشجویان به فعالیتهای اقتصادی، از مطالبات رهبر معظم انقلاب از دانشجویان است. ایشان می‌فرمایند: «حالا آن خواهران، دختر عزیزمان مکرر گفت که اینهایی که می‌آیند بیرون، فکر شغل برایشان بشود؛ برای پنج میلیون دانشجو چطور فکر شغل بکنند؟ مگر می‌شود چنین چیزی؛ اصلاً مگر کسی که فارغ‌التحصیل می‌شود، حتماً باید بیاید کارمند دولت بشود! نه، بروند بازار آزاد، بروند کار کنند، بروند کار پیدا کنند؛ البته دولت باید کمک کند؛ شکی نیست. اما این جور نباشد که حالا هر کس می‌آید بیرون، حتماً باید برود مثلاً فرض کنید که در یک سیمت دولتی پایین یا بالا قرار بگیرد» (خامنه‌ای، 1395)

دو) ایجاد تمدن اسلامی و احیای تفکر اسلام سیاسی: رهبر معظم انقلاب به جدّ خواستار آنند که دانشگاهها در تحقق آرمان ایجاد تمدن اسلامی در جامعه ایفای نقش کنند: «آرمانها چه هستند؟ جزو چیزهایی که بنده اینجا یادداشت کرده‌ام به عنوان آرمانها، یکی مسئله ایجاد جامعه اسلامی و تمدن اسلامی است؛ یعنی احیای تفکر اسلام سیاسی؛ یک عده‌ای از قرنهای پیش، سعی کردند اسلام را از زندگی، از سیاست، از مدیریت جامعه هر چه می‌توانند دور کنند و منحصرش کنند به مسائل شخصی؛ مسائل شخصی را هم یواش یواش محدود کنند به مسائل قبرستان و مجلس عقد و از این حرفها؛ نه، اسلام آمده است که «أَلَا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ»؛ فقط هم اسلام نیست؛ همه پیغمبران همین جورند. ادیان الهی آمده‌اند برای اینکه در جامعه پیاده بشوند، این باید اتفاق بیفتد. یکی از مهم‌ترین آرمانها این است» (همو، 1394)

سه) پرورش دانشجویان متعهد و عالم: پرورش دانشجویانی که نمود و بروز تلفیق علم و تقوا و تعهد باشند، از مطالبات به حق رهبر معظم انقلاب از دانشگاههاست. ایشان می‌فرمایند: «شما می‌خواهید نیروی انسانی را آماده کنید برای یک دوران آینده بسیار پر مسئله؛ دورانهای آینده ما؛ یعنی دهه‌های آینده ما، دهه‌های بسیار پُر مسئله‌ای است؛ می‌بینید تحولات دنیا را؛ تحولات بسیار سریع و بسیار قاطع است. یا این است که این تحولات آینده، موجب خواهد شد که این حباب وابستگی، این حصار وابستگی‌ای که به صورت تاریخی روی ملت ایران گذاشته شده است، شکسته خواهد شد و ما از این حباب و از این حصار بیرون می‌آیم و جای خودمان را پیدا می‌کنیم، شأن خودمان را پیدا می‌کنیم، حرف خودمان را در دنیا غلّم

تدوین الگوی دانشگاه اسلامی در دیدگاه مقام معظم رهبری بر اساس نظریه داده‌بنیاد **497** ♦

می‌کنیم، مطرح می‌کنیم - ما حرف داریم، نظام اسلامی حرفهای زیادی دارد؛ حرفهای تازه زیادی دارد - و در دهه‌های آینده، نیروی انسانی ما، نیرویی که امروز شما دارید تربیت می‌کنید، با همت خود، با عزم خود، با سواد خود و دانشی که آموخته، با روحیاتی که به او داده شده، خواهد توانست این حصار وابستگی و تعطیل و مانند اینها را بشکند و واقعاً یک حرکت به معنای واقعی بکند و ایران و ایرانی در جایگاه واقعی خودش قرار بگیرد». (همو، 1396)

چهار) اثرگذاری فرهنگی، سیاسی، و مبارزاتی دانشگاه در جامعه: از جمله مطالبات رهبری معظم انقلاب از دانشگاهیان، منشأ اثر بودن آنان در مسائل فرهنگی، سیاسی و مبارزاتی جامعه است: «دانشگاه جزو اثرگذارترین مراکز در مجموعه کشورها است؛ در همه جوامع این جور است و مخصوص کشور ما هم نیست که اثرگذار است؛ حالا این اثرگذاری، یا به وسیله کارهای فرهنگی و نوشتن و تولید فرهنگی است، یا به وسیله کارهای سیاسی است، یا به وسیله کارهای مبارزاتی است؛ انواع و اقسامی دارد این اثرگذاری. این سه جنبه دانشگاه است». (همان)

6. پیشنهادها

با توجه به یافته‌های این پژوهش و ماهیت آن، که طراحی الگوی دانشگاه اسلامی بر اساس دیدگاه مقام معظم رهبری است، پیشنهادهای ذیل برای بخش برنامه‌ریزی و سیاستگذاری آموزش عالی ارائه می‌شود:

1. گفتمان‌سازی دانشگاه اسلامی در دستور کار سیاستگذاران و برنامه‌ریزان قرار گیرد.
 2. مسئولان آموزش عالی، روشهای نرم و اقناعی را سرلوحه کار خود قرار دهند و از به کارگیری روشهای خشن و آمرانه در دانشگاه پرهیز کنند.
 3. ترویج کرسی‌های آزاداندیشی در دانشگاهها با جدیت پی‌گیری شود.
 4. نقشه‌های دشمن برای ضربه به نظام اسلامی، به طور مرتب در دانشگاه رصد شود.
 5. ایجاد نشاط حقیقی در دستور کار مسئولان آموزش عالی باشد و از شیوه‌های غربی و مبتذل برای ایجاد نشاط و شادی در دانشگاه پرهیز شود.
 6. سیاستگذاران باید زمینه‌های حضور همه‌جانبه دانشگاهیان در صحنه‌های مختلف اثرگذار در جامعه را به نحو احسن فراهم کنند.
- مسئولان آموزش عالی باید از آزادی‌خواهی حقیقی دانشگاهیان به بهترین نحو ممکن حمایت کنند.

منابع

- آدمی، سیدعلی (1392). «جایگاه دانشگاه و دانشگاهیان در نگاه امام خمینی». قابل دسترس در: <http://www.imam-khomeini.ir/fa>
- آهنچیان، محمدرضا (1392). «بوروکراسی دانشگاهی: مسائل و چالشها». انجمن آموزش عالی ایران، ش 20(4): 1-22.
- اسکندرپور، بهروز (1396). «طراحی مدل ارزشهای فرهنگی اسلامی در دانشگاه پیام نور». فرهنگ در دانشگاه اسلامی، ش 24(3): 373-398.
- اشتراوس، انسلم و جولیت کوربین (1390). مبانی پژوهش کیفی، فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای. ترجمه ابراهیم افشار. تهران: نی.
- بازرگان، عباس (1387). مقدمه‌ای بر روشهای تحقیق کیفی و آمیخته: رویکردهای متداول در علوم رفتاری. تهران: دیدار.
- باقری حیدری، فاطمه (1394). «بررسی عوامل مؤثر بر هویت دانشگاهی در بین دانشجویان (مطالعه موردی دانشگاههای پیام نور، آزاد و غیر انتفاعی)». فرهنگ در دانشگاه اسلامی، ش 17(4): 587-600.
- تابان، محمد؛ علیرضا خیری، حسن رحیمی پردنجانی و فریده صیدی (1393). «بررسی رابطه بین سرمایه فکری و خلاقیت در دانشگاه اسلامی». مدیریت در دانشگاه اسلامی، ش 7(1): 119-132.
- تجلی، منیر و میترا عزتی (1395). «مؤلفه‌های تصویر سازمانی دانشگاه اسلامی از نظر رهنمودهای اسلام». مدیریت در دانشگاه اسلامی، ش 12(2): 359-378.
- خامنه‌ای، سید علی (1375). «پیام شفاهی به دانشجویان». 3 مهر. قابل دسترس در: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=30268>
- خامنه‌ای، سید علی (1394). «الزامات افزایش تأثیرگذاری تشکلهای دانشجویی». 22 تیر. قابل دسترس در: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=30268>
- خامنه‌ای، سید علی (1391). «بیانات در دیدار اساتید دانشگاهها». 22 مرداد. قابل دسترس در: <http://www.leader.ir/fa/speech/pdf/9624>
- خامنه‌ای، سید علی (1396). «بیانات در دیدار جمعی از استادان، نخبگان و پژوهشگران دانشگاهها». 31 خرداد. قابل دسترس در: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=36930>
- خامنه‌ای، سید علی (1395). «بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان». 12 تیر. قابل دسترس در: <http://farsi.khamenei.ir/newspart-print?id=33694&nt=2&year=1395&tid=1370>
- جوادی آملی، عبدالله (1386). منزلت عقل در هندسه معرفت دینی. قم: اسراء.
- ذاکر صالحی، غلامرضا (1392). «مطالعه ظرفیتهای قانونی استقلال دانشگاهی در ایران». انجمن آموزش عالی ایران، ش 20(4): 23-55.

- تدوین الگوی دانشگاه اسلامی در دیدگاه مقام معظم رهبری بر اساس نظریه داده‌بنیاد 499 ♦
- شورای عالی انقلاب فرهنگی (1392). «سند دانشگاه اسلامی». قابل دسترس در: <http://sccr.ir/pages/simpleView.aspx?provID=1870>
 - علی‌احمدی، حسین (1381). «مفهوم و ماهیت دانشگاه اسلامی». مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، ش 4: 23-38.
 - فراستخواه، مقصود (1387). «آینده‌اندیشی درباره کیفیت آموزش عالی ایران: مدلی برآمده از نظریه مبنایی». پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ش 50.
 - مهدی، رضا (1392). «نظریه دانشگاه اسلامی: الگوی فرهنگی منتج از روش نظریه مبنایی». مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، ش 17(1): 27-50.
 - واعظی، سید کمال و محمد فدایی (1394). «بررسی و تبیین مؤلفه‌های مدیریت راهبردی دانشگاه اسلامی مبتنی بر الگوی اقتصاد مقاومتی». مدیریت در دانشگاه اسلامی، ش 9(1): 39-58.
 - Adami, Seyyed Ali (2013). "The Position of University and Academics in the View of Imam Khomeini". Available at: <http://www.imam-khomeini.ir/fa>
 - Ahanchian, Mohammad Reza (2013). "Academic Bureaucracy: Issues and Challenges". *Quarterly of Iranian Higher Education Association*, 20 (4): 1-22.
 - Ali Ahmadi, Hussein (2002). "The Concept and Nature of the Islamic University". *Epistemological Studies in the Islamic University*, 4: 23-38.
 - Bagheri Heidari, Fatemeh (2015). "Investigating Factors Affecting University Identity among Students (Case Study of Payame Noor Universities, Free and Nonprofit)". *Culture in the Islamic University*, 17(4): 587-600.
 - Bazargan, Abbas (2008). *An Introduction to Qualitative and Mixed Research Methods: Common Approaches to Behavioral Sciences*. Tehran: Didar Publication.
 - Creswell, J. & D. Miller (2000). "Determining Validity in Qualitative Inquiry". *Theory into Practice*, 39(3): 124-130.
 - Eskandarpour, Behrooz (2017). "Designing Islamic Cultural Values Model at Payame Noor University". *Culture in the Islamic University*, 24(3): 373-398.
 - Farasatkah M. (2008). "The Future View of Iranian Higher Education Quality". *IRPHE*, 14 (4): 67-95.
 - Javadi Amoli, Abdullah (2007). *The Dignity of Reason in the Geometry of Religious Knowledge*. Qom: Publication of Prisoners.
 - Kapitulcinova, D.; A. Atkisson, J. Perdue & M. Will (2018). "Towards Integrated Sustainability in Higher Education - Mapping the Use of the Accelerator Toolset in all Dimensions of University Practice". *Journal of Cleaner Production*, 172: 436-438.
 - Khamenei, Seyyed Ali (1996). "Oral Message to Students". On September 24. Available at: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=30268>

- Khamenei, Seyyed Ali (2012). “**Statement in a Meeting of University Professors**”. August 22, Available at: <http://www.leader.ir/fa/speech/pdf/9624>.
- Khamenei, Seyyed Ali (2015). “**Requirements for Increasing the Impact of Student Associations**”. On July 22. Available at: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=30268>
- Khamenei, Seyyed Ali (2016). “**Statements in a Meeting of a Group of Students**”. On July 12. Available at: <http://farsi.khamenei.ir/newspart-print?id=33694&nt=2&year=1395&tid=1370>.
- Khamenei, Seyyed Ali (2017). “**Statements in a Meeting of a Group of Faculty, Elite and University Researchers**”. May 31, Available at: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=36930>.
- Liua, Q; D. Pattonb & M. Kenney (2018). “**Do University Mergers Create Academic Synergy? Evidence from China and the Nordic Countries**”. *Research Policy*, 47: 98-107.
- Mahdi, Reza (2013). “**Islamic University Theory: A Designed Cultural Model by Grounded Theory**”. *Epistemological Studies in the Islamic University*, 17 (1): 27-50.
- Pincus, K; D. Stout, J. Sorensen, K. Stocks & R. Lawson (2017). “**Forces for Change in Higher Education and Implications for the Accounting Academy**”. *Journal of Accounting Education*, 40: 1-18.
- Strauss, Anselm & Juliet Corbin (2011). **Principles of Qualitative Research, Techniques and Stages of the Grounded Theory**. Translation by Ebrahim Afshar. Tehran: Ney Publication.
- Supreme Council of the Cultural Revolution (2013). “**Islamic University Document**”. Available at: <http://sccr.ir/pages/simpleView.aspx?provID=1870>
- Taban, Mohammad; Alireza Khayri, Hassan Rahimi Pordjanjani & Farideh Sidi (2014). “**Investigating the Relationship between Intellectual Capital and Creativity in the the Islamic University**”. *Management in the Islamic University*, 7(1): 119-132.
- Tajali, Monir & Mitra Ezzati (2016). “**Components of Organizational Image of Islamic University in Terms of Islamic Guidelines**”. *Management in the Islamic University*, 12(2): 359-378.
- Vaezi, Seyyed Kamal & Mohammad Fada'i (2015). “**Investigating and Explaining the Components of Strategic Management of Islamic University Based on Resistive Economy Model**”. *Management in the Islamic University*, 9(1): 39-58.
- Zakir Salehi, Gholam Reza (2013). “**Studying the Legal Capacity of Academic Independence in Iran**”. *Quarterly of Iranian Higher Education Association*, 20 (4): 23-55.

